

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Autonomie en gehechtheid: een paradox?

Verslag van

Artis Symposium over Autonomie
[Amsterdam, 26 juni 2009]

MARTHE BARTEL

Net als in voorgaande jaren was het Artis Symposium levendiger dan de titel alleen deed vermoeden. Onder leiding van Frank Koerselman en Willem van Tilburg wordt elk jaar een onderwerp uit de ideeëngeschiedenis van psychiatrie en psychoanalyse aan de orde gesteld. Autonomie werd besproken aan de hand van thema's: gezondheid tegenover ziekte, samenleving tegenover individu, opvoeden tegenover psychotherapie, autonomie tegenover religie. Bij elk thema nodigden ze twee sprekers uit vanuit verschillende achtergronden, die niet noodzakelijk een tegenstelde mening verkondigden. In zijn algemene inleiding stelde Willem van Tilburg met bezorgdheid vast dat de basis van het autonomiebegrip als dominante kernwaarde van het moderne Westerse mensbeeld in de loop van de negentiende en twintigste eeuw veranderd is van verbondenheid via toenemend individualisme naar narcisme. Het autonomiebegrip van Kant (1724–1804), waarbij onafhankelijk denken samengaat met verbondenheid met anderen, gaat verloren. Over die ontwikkeling heerst een morele ongerustheid, maar er zijn ook wetenschappelijke bezwaren. Van Tilburg stelt de vraag: 'Is zo'n [individualistisch] mensbeeld niet een ziekmakend ideaal, omdat het irreal is?' Autonomie kan niet tot stand komen zonder verbondenheid. Guy Widdershoven, medisch ethicus en filosoof en Willem van Tilburg stonden naast elkaar in het thema gezondheid en ziekte. Is afname van autonomie per defi-

nitie het kernsymptoom van ziekte of is ziekte een uiting van te hoge eisen aan de individuele autonomie? Widdershoven benadrukte het verschil tussen autonomie als zelfstandigheid en autonomie in verbondenheid. Als voorbeeld gebruikt hij een wilsbekwame weigering om te eten: die kun je accepteren — je respecteert de autonomie — maar tevens laat je dan de cliënt in de steek. Relationale autonomie vereist begrip en ondersteuning, die alleen vorm kunnen krijgen door verhalen en emoties. Het verhaal geeft zin, motiveert anderen en bepaalt de identiteit.

Van Tilburg gaf ook voorbeelden van overschatting van de autonomie, zoals bij de drama's van het 'persoonsgebonden budget'. Dat idee berust op een verkeerd uitgangspunt. Van Tilburg hield een pleidooi voor zorgvuldige diagnostiek van draagkracht en competenties. Bijvoorbeeld, een lastige, veel tijd vragende psychotherapiepatiënt kan het syndroom van Asperger blijken te hebben, of een langdurig zorgafhankelijke patiënt die niet langer het behandelplan wil volgen, kan een andere visie hebben op ziekte en herstel.

In de discussie bleken veel verzekeringsartsen problemen te hebben met een autonomieprofiel, dat kennelijk als diagnostisch instrument gebruikt wordt in de verzekeringsgeneeskunde. Er kwamen geen bevredigende antwoorden, het leek iets voor interventie. Widdershoven vond dat autonomie een normatief concept is, dat moeilijk als diagnosticum kan dienen. Wilma Boevink en Niels Mulder stonden lijnrecht tegenover elkaar in de discussie over dwang in de behandeling van patiënten. Boevink werkt als lector Herstel Empowerment Ervaringsdeskundigheid in Groningen en als onderzoeker bij het Trimbos-instituut, en ze is psychiatisch patiënt. Ze las een indringende tekst voor van een psychotische patiënt die in de psychiatrie volstrekt willoos is geworden. 'Willen' betekent immers dat je alles wat je bereikt hebt kan vergooien. De psychiatrie is een plek om je gedeisd te houden, het maakt je niet

moedig, alleen bang voor een volgende psychose, zonder zelfontplooiing of vleugels uitslaan. Boevinks stelling is dat elke vorm van dwang verwerpelijk en ziekmakend is. Mulder, psychiater bij de Rotterdamse 'bemoeizorg' stelt dat dwang kan genezen, dwang om autonomie te herstellen. Besluiten nemen veronderstelt een apparaat dat goed werkt, de hersenen. Hij beschreef dat er een project was waarbij patiënten betaald kregen als ze hun depot kwamen halen. Dat werkte goed. Mulder en Boevink bleven in de discussie lijnrecht tegenover elkaar staan over de zin van dwang in de behandeling.

De algemene stemming in de discussie leek te zijn dat dwang soms nodig is, maar dat het verkeerd uitpakt bij traumagerelateerde problematiek, omdat dwang het trauma lijkt te herhalen.

Met een sprekende cover van *De Groene Amsterdammer*, 'Ik kan het zelluf', leidde Leonieke Boendermaker, projectleider van het kenniscentrum Jeugd en Opvoeding, ons langs een schare pedagogen van de negentiende en twintigste eeuw, die de eigenheid en zelfstandigheid van het kind bezongen. In de pedagogiek is er toenemend belangstelling voor veilige gehechtheid, zoals de hele dag al 'verbondenheid' in het autonomiebegrip de nadruk heeft. Vroege interpersoonlijke ervaringen hebben invloed op de hersenontwikkeling van kinderen. Dit is aangetoond in hersenonderzoek volgens de Engelse hoogleraar Jane Barlow. Niet de nadruk op autonomie maar een gebrek aan emotionele ondersteuning leidt tot gedragsproblemen. Deze wetenschap komt voort uit onderzoek bij criminele jeugdigen of jeugdigen met gedragsproblemen.

Ook Justine van Lawick, hoofd Opleidingen Lorentzhuis, belichtte vanuit de systeemtherapie hoe de focus in haar spreekkamer in de loop van de tijd verschoven is van autonomie naar verbinding. In een zeer

herkenbaar verhaal over het 'Ik-tijdperk' — jongeren moesten zich losmaken, vrouwen moesten emanciperen, met onafhankelijkheid als doel — stelde ze dat psychotherapie is blijven steken in die idealen. Romans van Houellebecq beschrijven de excessen van het Ik-tijdperk. Er is een kentering zichtbaar, er komt meer aandacht en waardering voor zorg en verbinding. Veilige gehechtheid is ook in partnerrelaties cruciaal. De gehechtheidstheorie staat op de kaart.

Na de theepauze was het tijd voor het laatste dilemma: autonomie en religie, waar Frank Koerselman en Herman Philipse, hoogleraar wijsbegeerte, tegenover elkaar stonden. Tast religie de menselijke autonomie aan of bevrijdt religie de mens van de onmogelijke taak autonoom te zijn? Philipse citeerde Kant, redenerend vanuit het renaissancistische vertrouwen in het intellect, in een betoog over de lafheid van mensen omdat ze niet zelf nadenken maar zich laten leiden. Geloven is aanvaarden dat het waar is. Geloof omdat het waar is? Omdat het nuttig is? Kants keuze voor het zelf nadenken is een morele keuze. Philipse stelde dat er geen enkele verdienste is in 'blind' religieus geloof. Koerselman daarentegen zei dat mensen die hun religie hebben opgegeven hun verhaal kwijt zijn, de band met een vader kwijt zijn. Religie biedt troost, een religieus mens mag klein zijn, mag kind zijn.

Veel sprekers hebben Kant expliciet of impliciet gekozen als degene die onze huidige visie op autonomie het best vertegenwoordigt. Op deze dag over autonomie kwam bij de uitwerking van de thema's dan ook opvallend veel verbondenheid en gehechtheid naar voren. Van Tilburg kan gerustgesteld zijn! Autonomie en verbondenheid zullen na 26 juni 2009 niet meer als tegenstelling gezien kunnen worden.

Met dank aan Fatma Sevinç.